

בית הספר בקפריסין

התבקשתי למסור על קטע מחיי כפר הנוער, ובחרתי לספר על "בית-הספר" בכפר הנוער. תסכימו איתי, שכאשר אדם מבטא את המלה "בית-ספר", הוא רואה לנגד עיניו בניין גדול או שורת בניינים קטנים יותר, כיתה עם גיר, לוח וקשקושים, ילדים שמתרוצצים בחצר, מורים שמפלסים לעצמם דרך בהפסקה... כל זה לא היה קיים אצלנו, אך לילדים היתה הרגשה שיש להם בית-ספר, והם היו ממש גאים בו.

גפיל בחלקי להיות במשלחת שהגיעה בראשית 1947, ומרכזת היה חנוך, והייתי פעיל בעיקר בסקטור זה. לנו, השליחים, היה ברור עוד במחנה הקיץ, שאחת הדרכים בחן בפעל היא הקמת בית-ספר, ובפברואר, כאשר רוב הילדים עברו למחנה החורף התחלצו לארגן בית-ספר.

למה "בית-ספר"? התשובה הראשונה לכך היא, שמשך שמונה שנים, מאז תחילת המלחמה, רוב הילדים לא ביקרו בבית-ספר, בעיקר אלה שבאו מפולין. אלה שבאו מרוסיה או מהונגריה - גורלם שפר עליהם וחס ביקרו בכמה כיתות, אך לימודים סדירים לא היו גם להם. מדריכים בבוואריה, באיטליה, בצרפת ובגרמניה ניסו ללמד, סיפרו להם כל מה שחם זוכרים בתחום הפיסיקה, הפילוסופיה, העברית, ההיסטוריה היהודית, יש לציין, שלמרות זאת, היו מעט אגאלפביתים בין הילדים. המדריכים הצליחו להקנות לילדים שאיתם בדדו, קרנא וכתוב בשפה כלשהי. היה ברור לנו, שבתנאים של קפריסין אי-אפשר לתקן את החסר היסודי הזה, אי-אפשר לתת להם בית-ספר מסודר. ידענו שהתיקון הממשי יוכל לבוא רק בארץ, והחלטנו שהנושא היחיד שיש טעם ללמד הוא ארץ-ישראל.

אך הטיבה העיקרית להקמת בית-הספר לא היתה השכלתית. ראינו שהפגט היסודי של חיי המחנה הסגורים היתה הבטלה האיומה של כולנו, ובתוך זה הילדים. הבטלה גרמה לכך, שהיתה התרוצצות מתמדת בתוך המחנה, בייחוד כשהגשרים נפתחו בין המחנות, תנועה של הלך וחזור, ללא מטרה מוגדרת. החלנו התקבצויות ודיבורים ושמועות פרחו על כל עניין במחנה, בעולט ובעולט היהודי. כל זה היה פרי הבטלה.

ראינו שבית-ספר יכול להיות אחד הגורמים שיצמצמו את הקללה הזו, וייתן יותר משמעות לחייהם. זה גם יכול היה להיות משמעותי בשבילם על ידי הכנה לארץ בתחומים השונים, ולכן, הלימודים היו מרוכזים סביב הארץ - העברית, ידיעת הארץ, ולעיתים קרובות דווקא את הקטע הזה קיבלו על עצמם השליחים. היתה תפיסה של שיתוף הצעירים בעצם בניית בית-הספר, וזה היה כמעט הדבר היחיד שהיה לנו להציע להם, כי כל שאר הדברים, כמו ספסלים, כיתות, ספרים - כל אלה כמעט שלא היו קיימים, בתחילה היו לנו שלוש חוברות של "המתחיל", אחד הספרים הראשונים שאיתו התחילו את הגמגום הראשון בעברית. הלימודים

התקיימו בחדר בצריף, והמורים ישבו על המיטות. כל ילד קיבל חוברת לחודש ועיפרון אחד לחודשיים, ולכן שמרו על העפרונות. זה היה גכס שילר היה צוין לשמור עליו.

החמור ביותר היה, שלא היו לנו מורים מאחר והמורים היו המדריכים. המדריכים היו, בחלקם, אנשים משכילים שזכו לחגיע לקבלת השכלה פדגוגית. היו ביניהם בעלי חושים היגיוניים עמוקים וזיכרונות מתבועות הנוער, אותם גיסו לתרגם בפגישה עם הילדים. ובהמשך לדברי דודיק אומר, שאולי אחת מהחוויות החזקות שהיתה לנו, לשלוחים, היתה הפגישה עם המדריכים, שהיו בעצמם בני עשרים. הללו, כמעט ילדים בעצמם, דאגו לקבוצת הנוער שלהם לכל פרט החל מלחם, בגד ועד לדאגה האישית. היחסים ביניהם הזכירו יחסים בין 'בנים ואבות'. בתקופה זו כמעט ולא היו לחם חיים פרטיים משלהם. רק בזכותם הפכו הילדים בקפריסין מאבק-אדם, לצעירים עם חיוניות, ציפיות וזיכרונות, עם כאבים ועם תקוות גדולות.

אך לא כולט היו מורים מוכשרים. היו ביניהם יוצאי מונקאש, שדיברו עברית כל-כך יפה, שאני, כשליח, התפעלתי מהם התפעלות רבה, אך הם היו יוצאי דופן. רובם הביאו איתם גכס רווחי גדול, אך פחות יכולת להתמודד עם כיתה.

במשך הזמן חל שיפור. הג'וינט השיג בקפריסין ספסלים וכיסאות, וחשובים יותר היו משלוחי החפצים שהותקנו בארץ ונשלחו אלינו. כאשר חנוך הגיע לארץ, הוא דאג לכך שכל 3-4 ילדים יקבלו ספר, כך שהתקדמנו לתנאים של חדר תימני... יותר מאוחר החלו לחגיע מורים מהארץ, וביניהם מנחם, שלא נפגשתי איתו בקפריסין, אך שמעתי עליו טפי מעפילים רבים אחר-כך.

ביולי 1947 היו שם 80 כיתות בנות 25 ילדים כל אחת, וכל כיתה היתה זקה עם הקבוצה החינוכית, שעברה את כל הגלגולים, מפולין, רומניה, הונגריה, עד קפריסין. כאשר השתפרו התנאים, ביצענו שני צעדים מהפכניים לגבי בית-הספר - הצענו למדריכים לאחד את הכיתות לכדי שישה בתי-ספר גדולים, והיות שבתקופה זו היו 1,800 ילדים בקפריסין, הכוונה היתה ליצור שישה בתי-ספר, שבכל אחד מהם כ-300 תלמידים, ואכן קמו בתי-ספר על יסוד תנועתנו: דורר הבונים, השומר הצעיר, בני עקיבא, גורדוניה ובית-ספר גוסף של תנועות קטנות שהתאגדו יחד. שינרי זה איפשר ללמד לפי רמת הידיעות וגם, פחות או יותר, לפי גיל אחיד, כי הקבוצות היו מורכבות מגילאי 10-16 ברמות שונות, ובזה היה יתרונה של השיטה החדשה.

הדבר השני שהיה חשוב לנו הוא, ליצור רשות נוספת, שאינה זהה עם הקבוצה, כי הקבוצה יצרה פסיכולוגיה שמזכירה "מוסר כדואי", האומרת שבתוך השבט חייבים לשמור על מוסר גבוה, ומחוץ לשבט זה אחרת. כיוון שכך, היתה הלואליות שלמה בתוך הקבוצה ומחוץ לקבוצה צריך היה להיות ולהתקיים. כוונתנו היתה שהרשות הנוספת תכניס לחיי הילדים משמעת וסדר מחייבים ו"אוניברסליים" יותר, אך לא תעמוד בניגוד להזדהות עם הקבוצה.

חתרגו לתוכנית לימודים אחידה והוחלט שבית-הספר יפעל על יסוד 22 שעות שבועיות, מחוץ 12 שעות עבריות, והיתר - ידיעת הארץ, ספורט, זימרה ונושאים שהמדריך רצה ללמד מזיכרונות העבר שלו. המדריכים הסכימו לארגון החדש, והביגו היטב את הצורך בהרחבת הדעת לחניכים, אך מצד שני לא יכלו להינתק מהגישה, שהיתה פרי ביסיונם משנות הנדודים הממושכות שיש לשמור מכל משמר על הקבוצה ואסור להרחיב את המסגרת יתר על המידה.

נוסף על כך, המדריכים לא רצו, בתחילה, להסכים לעיקרון של סדר ומשמעת, וזאת לא מתוך אנרכיה פנימית, אלא משום שכל ביסיון החיים שלהם היה הפוך. הם למדו מחיים, שרק כאשר אתה מנצל את הסדקים, את אי הסדר, ו"המארגן" לך את הדברים לפי הצרכים, למשל - הופך את פחי האשפה הגדולים - הציבוריים - לדודי ביטול, או לדודי כביסה של הקבוצה, משום שביטול וכביסה קודמים לביקוץ... רק כך ניתן להתקיים. זה היה ניסיון חיים-של יזמה המאפשרת קיום. רק לאט לאט מצאנו שפה משותפת.

בית-הספר היה פתוח לכל האירועים התרבותיים של כפר הגוער. כאשר התקרב פסח, חיברנו הגדה מקומית של כל כפר הגוער, כאשר המוטיב היה של יציאת מצריים מ"עבדות לחירות", ומי לא הרגיש אז את האקטואליות הכבירה של יציאת מצריים... ההגדה הזו הועתקה בכמה עשרות עותקים, ובכל בית-ספר קישטו ואיינו אותה. אני לא ראיתי את אותן ההגדות מאז. מעניין לצטט למצוא כמה מהן, אם אפשר...

כמו בכל בית-ספר, נוצרה גם שם פטיכולוגיה של בית-מפר. למרות שברוב המקרים אהבו הילדים ללמוד, הרי כשמורה חלה הם שמחו, וכאשר התקרב פסח הם עמדו בתוקף על כך שתהיה חופשת פסח. כשהתקרב ל"ג בעומר, וילדים לקחו את השמיכות שלהם אל החורשות והקימו בעזרתן את המחנה במרחק של מאה מטר מהצריפים... היתה להם הרגשה שיש להם מחנה חופש אמיתי משלהם.

בית-הספר היה יסוד לפעולות תרבותיות רבות, לתערוכות ולטיפוח אומנותיות שונות שפרחו בקפריסין. אבן הגיר הרכה איפשרה לעסוק בפיסול. האריגים בארגו מחבלים. מכל זה יובן שהיה זה מוסד חינוכי בלתי רגיל, כי כל כולו נישא על כתפי הילדים בצורה וולונטרית, ללא אמצעי כפייה. הילדים עצמם קבעו חוקים וקיימו אותם מרצונם. זה היה מוסד חינוכי שידע להקנות הרגשה של שמחת בעורים וחוויות אומנותיות גם בתנאים המיוחדים ההם.

אני בטוח שרבים זוכרים את אחד המפעלים התרבותיים בהם ניגן חברי בכיבור את מוצארט, ללא ליווי וללא תווים באמפיתיאטרון שהחניכים חפרו אותו ואחר כך הציגו את "בגדי המלך החדשים", עשויים מקרפ ומגזיר צבעוני... יש לציין שבכל החוויות האלה לא שכחנו לרגע שזה מוסד חינוכי מאחורי התייל, וגם אם יש חירות, זו היא חירות בתוך עבדות, ושהדבר היסודי בו רצו הילדים - להגיע לארץ - לא ניתן להם. לכן, גם בית-הספר וגם מפעלים אחרים כמו מפעלי מפורט

ופעילות שליחי הארץ והחלו להכשיר את הצעירים ל"הגנה", כל אלה לא יכלו לשנות את האווירה שהיו בה הרבה מאוד עצבנות, מתיחות, שינויים, מצבי רוח, והתנגשויות לא מעטות. לכן, ברור שכל ילד שיכול היה לעלות על אנייה, הרגיש הרגשה עצומה של שהרוח, וחש שרק אהרי שיגיע לארץ יהחיל בשבילו פרק חיים חדש וחיוני.

אך אני גם יודע, משיחות שקיימנו אחר כך, שאצל רבים מהמעפילים נגס בנו, השליחים, עורר זיכרון קפריסין גם המיית לב חמה והרגשנו גאווה על כך, שאפילו במקום הארוך היה היתה התפתחות אישית והיו חוויות מקותפות. בשבילנו השליחים, זו היתה הפגנה של הכוח העצום שטמון בנוער, גם בסיטואציה ההיסטורית הקשה, כשבאופן היתה קיימת תקווה.

* * *

יום עיון

מוקדש לזכרו של
מנחם אורן ז"ל

24.2.1986

מחנות הגירוש בקפריסין

יוסי אסף
יצחק ארצי
נחום בוגנר
זאב צחור
חנוך רינות
לאה שנער
דוד פור
יצחק טובמן
מוני אלון
זאב איבינסקי
יוסף טבנקין
שרה שר - נשמית
מנחם פרנק

1986

ספר + אוניברסיטה ימי עיון
ע.י.כ. ע.י.כ. גלמן
1986
מנחם אורן, י.כ.